

DOI:10.26104/NNTIK.2022.51.99.074

Кенжебаев Д.О.

ТИЛИБИЗДИН «ЧЕК АРАСЫ» БУЗУЛГАН

Кенжебаев Д.О.

РАЗРУШЕНЫ «ГРАНИЦЫ» РОДНОГО ЯЗЫКА

D. Kenzhebaev

«BOUNDARIES» OF THE KYRGYZ LANGUAGE
THAT ARE BEING DESTROYED

УДК: 81 (575.2)

Учурда кыргыз тил илими жаатындагы актуалдуу көйгөйлөрдүн катарында кыргыз тилинин алфавитин реформалоо зарылдыгы аркылуу шартталган айрым теориялык маселелер да турат. Анткени азыркы кыргыз тилинин алфавити жана ага байланышкан орфографиялык принциптердин орус тилинен кирген сөздөрдүн формалдык жана семантикалык жактан адаптацияланбай кабыл алынышына өбөлгө түзүп келген жана мындай тенденция азыркы мезгилде да сакталууда. Анткени 1953-жылы кабыл алынган жана айрым бир өзгөртүүлөрдү киргизүү менен бүгүнкү күндө дагы колдонулуп жаткан орфографиябыздын өздөштүрүлгөн сөздөрдүн жазылышы боюнча: «Орус тилинен же ал аркылуу башка тилдерден кирген сөздөр, негизинен, орус орфографиясынын эрежелерине ылайык жазылат» деген эрежеси кыргыз тилине кабыл алынып жаткан сөздөргө карата фонетикалык ыңгайлашуу «чыпкасын» жоюп, орус тилиндегидей жазып, жазгандан кийин аларды ошол калыбында айтып да калганыбыз. Натыйжада, мындай негативдүү факторлордун таасири астында кыргыз тилине сөздөр энентеза, диереза, эпитеза, протеза, субституция, аккомодация, сингармонизм өңдүү фонетикалык мыйзамдардын сакталбай, басымдын туруктуулугунун бузулуусу аркылуу кабыл алынган.

Негизги сөздөр: алфавит, орфография, энентеза, диереза, эпитеза, протеза, субституция, аккомодация, сингармонизм, фонетикалык адаптация.

К числу современных актуальных проблем в области кыргызского языкознания следует отнести теоретические вопросы, касающиеся обоснования необходимости реформирования ныне действующего алфавита кыргызского языка. Поскольку действующий алфавит кыргызского языка и связанные с ним орфографические принципы послужили в качестве предпосылок для появления фонетически и семантически неадаптированных лексических единиц в кыргызском языке и подобная тенденция сохраняется по настоящее время. Согласно упомянутых орфографических и орфоэпических принципов, слова, заимствованные с русского языка, а также через русский язык из других языков, произносятся и пишутся в соответствии с нормами русского языка, что привело к исчезновению, так называемого, фонологического «ситя» кыргызского языка. Эти негативные факторы, в свою очередь, привели к тому, что в процесс заимствования осуществлялся без учета таких фонетических законов как энентеза, диереза, эпитеза, протеза, субституция, аккомодация, сингармонизм, а следовательно, и без учета того факта, что ударение в кыргызском языке имеет устойчивый характер.

Ключевые слова: алфавит, орфография, энентеза, диереза, эпитеза, протеза, субституция, аккомодация, сингармонизм, фонетическая адаптация.

Among the current urgent problems in the field of Kyrgyz linguistics should be concerned theoretical issues relating justification of the need to reform the current alphabet of the Kyrgyz language. Since the current alphabet of the Kyrgyz language and the orthographic principles connected with those that served as premises for the appearance of phonetically and semantically unadapted lexical units in the Kyrgyz language and such tendency continues to the present. According to the above-mentioned orthographic and orthoepic principles, words, which are borrowed from the Russian language as well as those, which are borrowed from other languages to the Russian language, are pronounced and written in accordance with the norms of the Russian language, which led to the disappearance of the so-called phonological «sieve» of the Kyrgyz language. These negative factors, in turn, led to the fact that the borrowing process was carried out without taking into account such phonetic laws as epenthesis, dieresis, epithesis, prosthesis, substitution, accommodation, synharmonism, and, consequently, and then without taking into account the fact that stress in the Kyrgyz language has a stable character.

Key words: alphabet, spelling, epenthesis, dieresis, epithesis, prosthesis, substitution, accommodation, synharmonism, phonetic adaptation, phonological system, semantic adaptation.

Мамлекеттин чек арасы болгон сыяктуу эле ар бир маданияттын, ар бир тилдин, образдуу айтканда, өзүнүн чек арасы, кайталангыс бөтөнчөлүктөрү бар. Жалпак тил менен салыштырып айтканда, мындай тилдик «чек аранын» бузулуусу, адатта, тилдик экспансия, маданий экспансия катары мүнөздөлөт. Ар бир тилдин анын типологиялык өзгөчөлүгүнө негизделген мыйзамдарын анын «чек арасына» салыштырууга болот. Маселен, алтай бүлөсүнө кирген тилдердин катарында кыргыз тилинин да өзүнүн өзгөчөлүгүн көрсөткөн энентеза, диереза, эпитеза, протеза, метатеза, субституция, аккомодация, сингармонизм, ассимиляция, диссимиляция өңдүү көптөгөн фонетикалык мыйзамдары бар экендиги маалым. Так ушул өңдүү мыйзамдар бир тилди башка тилдерден айырмалап, анын типологиялык жана гениологиялык өзгөчөлүктөрүн көрсөткөн белгилердин катарын түзөт. Андыктан бир тилден экинчи бир тилге сөздөрдүн өздөштүрүлүү процессинде адаптациялык процесстер ар тилдин фонологиялык системасы жана анын фонетикалык мыйзамдарынын сакталуусу аркылуу реализациялана тургандыгы талашсыз. Ошону менен эле бирге сөздөрдүн башка тилдерден өздөштүрүлүүсүндө алфавиттин, орфографиянын, орфоэпиянын принцип-

теринин да ролун белгилөөгө болот. Анткени кабыл алынган сөздөр формалдык жана семантикалык жактан адаптацияланышы ыктымал. Формалдык адаптация катары окумуштуулар тарабынан кабыл алынган сөздөрдүн фонетикалык, акцентологиялык, графикалык, сөз жасоочулук жана морфологиялык жактан трансформацияланышы аталып жүрөт. Бирок, биздин жеке көз карашыбызда, семантикалык жана формалдык адаптация деп бөлүштүрүү белгилүү өлчөмдө шарттуу мүнөзгө ээ. Анткени тыбышты тилдин жөн гана сырткы формасы, акустикалык образы, предметтик мааниге ээ болбогон сенек элементи катары карабастан, аны тилдик системанын кеп аркылуу реализацияланышынын баштапкы формасы жана лингвопрагматикалык касиеттеги элементи катары кароо соңку мезгилдерде кыргыз тилиминде дагы тенденцияга айланды десек болот. Албетте, бардык эле сөздөрдүн акустикалык же графикалык образдары айтуучунун же жазып жаткан адамдын эмоцияларына, прагматикасына байланыштуу карала бербейт. Болгону, айрым тилдик кырдаалдарда, өзгөчө, көркөм кепте тыбыштардын фоносемантикалык, фоностилистикалык, фонопозитикалык касиеттери жетектөө ролундагы тилдик факты катары алдыңкы планга чыгышы ыктымал. Мындан тышкары формалдык адаптация, өз кезегинде, кабыл алынган сөздү семантикалык жылышууларга дуушар кылуу менен, семантикалык адаптациянын ишке ашуусун да шарттайт. Маселен, учурда кыргыз тилинде «мунапыс» деген сөз «манифест» деген сөздүн адаптацияланган варианты экендигин баарыбыз эле биле бербейбиз. Анткени аталган сөз алгач формалдык жактан адаптацияланып, андан соң семантикалык адаптацияга, б.а., трансформацияга учураган. Атап айтканда, «манифест» деген орус тилинен кирген сөздүн тыбыштык курамы «мунапыс» болуп өзгөрүп, ал бүгүнкү күндө «амнистия», «ырайым, кечирим берүү» маанисинде колдонулуп жүрөт. Демек, айрым учурларда формалдык жана семантикалык адаптация бири экинчисин шарттаган процесстер катары каралат. Ал эми адаптациянын аталган бул эки түрүнүн толук кандуу ишке ашуусу, биринчи кезекте, тилдин фонологиялык жана графикалык системаларына байланыштуу. Маселен, казак тилине Октябрь революциясына чейин жана кириллицага негизделген казак тилинин алфавитинин кабыл алынышынан кийин орус тилинен же ал аркылуу дүйнөлүк башка тилдерден сөздөрдүн адаптацияланбай киришине окумуштуу А. Кайдаров «Эки лексикалык катмар бир тилдин эки казанында кайнай баштаган» деген образдуу мүнөздөмө берген: «Принятие русской графики на основе кириллицы внесло коренные изменения в устное и письменное функционирование иноязычных слов. Стены казахского языка начали рушиться. Появились несвойственные языку фонетические явления. В результате термины - названия до октябрьского

переворота и после него стали вариться в двух котлах одного языка [2]. Демек, окумуштуунун пикиринде, чет тилдеринен кирген сөздөр оозеки жана жазуу кепте адаптацияланбаган формада колдонула баштаган. Ошону менен эле бирге Октябрь революциясынан кийин, казак тилине мүнөздүү болбогон фонетикалык кубулуштар пайда болуп, окумуштуунун салыштыруусу менен айтканда, «казак тилинин дубалдары урай баштаган». Так ушул процесстер кыргыз тилине да мүнөздүү болгондугу талашсыз. Анткени, жогоруда сөз болгондой, казак тилиндегидей эле кыргыз тилинде да революциядан кийин орус тилинен сөздөрдүн адаптацияланбай киргендигинен улам, эне тилибиздин кыргышы бузула баштаган. Мындай терс жагдайдын келип чыгуусунун башкы себеби катары кыргыз алфавитинин орус алфавитине мүмкүн болушунча жакындаштыруу, кыргыз тилине мүнөздүү эмес ц, щ, е, ю, я, ё, ь, ы сыяктуу тамгаларды киргизүү менен түздөн-түз байланыштуу болгон. Башкасын айтпаганда да, орто мектептерден тартып, жогорку окуу жайларында, дегеле, коом турмушунун дээрлик баардык чөйрөлөрүндө кыргыз тилинде жазуу практикасында йоттошкон тамгаларга байланыштуу кетирилген катарлардын сандык көрсөткүчү жогору экендиги эчактан бери эле айтылып жүрөт. Маселен, йоттошкон тамгалардын созулмалар менен катар келишине, алардын ташымалданышына, катар келгендеги позициясына (маселен, коёюн, соёюн, тоёюн, жоёюн), ошондой эле фонетикалык талдоо жүргүзүүгө байланыштуу келип чыккан кыйынчылыктар сөз болуп жаткан тамгалардын, т.а., йоттошкон тамгалардын кыргыз тилине зарыл эместигин, алардын ашыкча, фонемалык макамы жок жамачы, жасалма тамгалар экендигин айгинелейт. Сөз болуп жаткан маселе боюнча академик С.Ж. Мусаев тарабынан төмөндөгүдөй пикир айтылган: Азыркы кыргыз адабий тилинде эч кандай тыбыштык, фонемалык мааниге ээ эмес тамгалар кыргыз тилинин орусташкан алфавитинен орун алып калган: ь - ажыратуу жана ь - жумшартуу (ичкертүү) белгилеринин, йоттошкон е, ё, ю, я тамгаларынын, ц (ытс) жана щ (ытш, кээде муну орустар ШЧнын тизмеги дешет) тамгаларынын кыргыз тилинде фонемалары жок. Булар кыргыз тили үчүн тыбыштык мааниси жок, кыргыздын алфавитин орусташтырып турган, кыргыз сөздөрүнүн жазылышын бузуп бурмалап «бучук сөз» кылып турган тамгалар. Ушул жерде улуу окумуштуу тилчи Б.М. Юнусалиев агайдын 1939-жылы орус алфавитине өтөбүз деп И.А. Батманов, К. Бакеевдер ж.б. маселе көтөрүп, орусташкан кыргыз алфавитин түзүп жатканда, «Жаңы алфавиттин проектиси тууралуу» деп «Кызыл Кыргызстан» гезитинин 1939-жылдын 16-сентябрындагы санына макала чыгарган эле. Ошол макалага мындай бир кыска шилтеме берейин: «Африкат (татаал – С.М.) ариптерин – ц, щ ошол африката катарында кал-

тыруунун зарылдыгы жок... Биз алфавитти кыргыздар үчүн түзүп жаткандыктан, ал африкаталар кыргыз тилинде учурабай, жаңы кирген гана бир аз сөздөрдө учурагандыктан, аларды албаса да болот. Бул ариптерди алуу кыйынчылыктарга учуратат. Буларды алуунун экинчи бир ылайыксыз жери бар. Аз да болсо кыргыз тилинде ошол африкаталарга окшош кездешүүлөр болот. Маселен, атса, катса, жашча, жумушчу... алардын ордуна африката жазуу эч жол коюлгус иш. Ал ариптер эң аз учурагандыктан, аларды кош арип менен тс, шч менен берүүгө болот... ажыратуу белгиси үчүн апостроф албоо, жумшартуу белгисин албоо жөнүндөгү пикир – туура пикир. Мына, 1939-жылдары орусташкан кыргыз алфавитин түзүү ишинде Болот Мураталиевич Юнусалиев бүгүнкү күнгө чейин биз талашып жүргөн жогорку сегиз тамганы (е, ё, ю, я, ц, щ, ь, ъ) кыргыз тилинин алфавитине киргизүүгө болбойт деп ачык, бирок жумшагыраак жазып жатпайбы. Кан көксөгөн, кан жыттанган 38-жылдан кийин орус алфавитине каршы ушундай пикир айтуу өзүнүн башын баталгыга тоскон менен барабар эмеспи. Ошол мезгилде кан көксөгөн машинадан коркуп-үркпөй, башын баталгыга коюп, мойнун канжыгага байлап кыргыз тили, анын өнүгүш келечеги үчүн адамдык, окумуштуулук милдетин аткарган Болот Мураталиевич агайыбыздын осуят-мурасын, эңсөөсүн, ой-пикирин эмне үчүн ишке ашыра албайбыз? [4]. Демек, формалдык жана семантикалык адаптациянын ишке ашуусу, эң оболу, алфавит жана аны менен түздөн-түз байланышкан орфографиялык, орфоэпиялык, акцентологиялык маселелерге байланыштуу экендиги туурасындагы жыйынтыкка келүүгө болот. Ал эми кыргыз тилине орус тилинен же ал аркылуу башка тилдерден сөздөр формалдык жана семантикалык жактан адаптацияланбай кирүүсү эне тилибиздин кыртышынын бузулуусуна адып келген. Тагыраак айтканда, 1953-жылы кабыл алынган жана айрым бир өзгөртүүлөрдү киргизүү менен бүгүнкү күндө дагы колдонулуп жаткан орфографиябыздын өздөштүрүлгөн сөздөрдүн жазылышы боюнча: «Орус тилинен же ал аркылуу башка тилдерден кирген сөздөр орус орфографиясынын эрежелерине ылайык жазылат» деген эрежесикабыл алынып жаткан сөздөрдүн кыргыз тилине фонетикалык жактан ыңгайлашуусуна болгон зарылчылыкты жокко чыгарган. Маселен, кыргыз тилине «щётка» деген сөз «шотка» болуп, «цирк» деген сөз «сирк» калыбында өздөштүрүлсө, орус тилинен кабыл алынган ушул өңдүү сөздөр транслитерацияланып, бүгүнкү күнгө чейин мындай ыкма менен көптөгөн сөздөрдүн тыбыштык турпаттары кыргыз тилинин лексикалык катмарынан «кыргызчаланып» орун алмак. Сөз болуп жаткан маселеге байланыштуу орустун белгилүү тилчи-окумуштуусу Н.С. Трубецкой: «Фонологическая система любого языка является как бы ситом, через которое просеивается все сказанное. Остаются только самые существенные для индивидуальности данной фонемы звуковые признаки. Все прочие отсеиваются в другое сито, где остаются признаки, существенные для апеллятивной функции языка; еще ниже находится третье сито, в которое отсеиваются черты звука, характерные для экспрессивной функции языка...» [5] деген пикирин айтып, тилдин фонологиялык системасын башка тилдерден кирген сөздөрдүн ыңгайлашып кирүүсүн камсыз кылган «чыпкага» салыштырган. Ал эми кыргыз элинин бүгүнкү күндө колдонулуп жаткан алфавити кыргыз тилине орус тилинен же ал аркылуу дүйнөлүк башка тилдерден кирген сөздөрдүн тыбыштык жактан, тескерисинче, ыңгайлашпай кирүүсүнө шарт түзүп берген. Мындай көрүнүш тилдик өздөштүрүүнүн мыйзамдарына каршы келет. Анткени бир тилден экинчи бир тилге сөздөр, сөз айкаштары тыбыштык жактан өзгөрүүгө дуушарланып, ыңгайлашып кирүүсү керек. Ошондо гана алардын башка тилден киргендигинин жиги билинбестен, сөздөрдүн тыбыштык турпаттары алар кирген тилдердин фонетикалык мыйзамдарына ылайык өзгөрөт да, сөздүн чыныгы маанисинде, тилдик өздөштүрүү процесси ишке ашат. Буга мисал иретинде революцияга чейин кыргыз тилине орус тилинен же орус тили аркылуу башка тилдерден өздөштүрүлгөн айрым сөздөрдөн төмөндөгүдөй катарын келтирүүгө болот: **билет-белет, козырь-көзүр, табак-тамеки, церковь-чиркөө, купец-көпөс, фонарь-панар, форма-борум, газета-гезит, жаркое-жаркөп, миска-мискей, шапка-шапке, директор-директир, манифест-мунапыс** ж.б.. Аталган сөздөр кыргыз тилине тыбыштык жактан ыңгайлашып киргендиктен, кулакка өөн угулбай кыргыз тилинин төл лексикасына мүнөздүү сөздөрдөй кабылданып, түрдүү стилдик чөйрөлөрдө активдүү колдонулуп жүрөт. Мындан тышкары кабыл алынган сөздөрдө кыргыз тилине мүнөздүү болгон басым системасынын бузулушу, т.а., аларда орус тилиндегидей жылма басымдын сакталып калуусу да кыргыз тилинин кыртышына «эрип, сиңбеген» сөздөрдүн катмарынын жаралуусун шарттаган фактор катары каралуусу керек. Ошону менен эле бирге орус тилинен же ал аркылуу башка тилдерден кирген сөздөрдө үндөштүк мыйзамы, протеза (сөз башында эки үнсүз катар келсе, алардын алдына бир үндүүнүн кошулуп айтылышы), эпитеза (сөз ортосунда эки үнсүз катар келсе, алардын ортосуна бир үндүүнүн кошулуп айтылышы) эпентеза (сөз аягында эки үнсүз катар келсе, алардан кийин бир үндүүнүн кошулуп айтылышы) өңдүү кыргыз тилинин, жогоруда саналып өткөн бир катар фонетикалык мыйзамдары да бузулган. Мыйзамдардын бузулушу менен биздин тилдик аң-сезимибиз да бурмаланып-бузулуп, кабыл алынган сөздөрдү орус тилиндегидей айтып, кыргыз тилинин фонетикалык мыйзамдарын кабыл албоо, жээрүү психологиябызга жедеп сиңип

вається все сказанное. Остаются только самые существенные для индивидуальности данной фонемы звуковые признаки. Все прочие отсеиваются в другое сито, где остаются признаки, существенные для апеллятивной функции языка; еще ниже находится третье сито, в которое отсеиваются черты звука, характерные для экспрессивной функции языка...» [5] деген пикирин айтып, тилдин фонологиялык системасын башка тилдерден кирген сөздөрдүн ыңгайлашып кирүүсүн камсыз кылган «чыпкага» салыштырган. Ал эми кыргыз элинин бүгүнкү күндө колдонулуп жаткан алфавити кыргыз тилине орус тилинен же ал аркылуу дүйнөлүк башка тилдерден кирген сөздөрдүн тыбыштык жактан, тескерисинче, ыңгайлашпай кирүүсүнө шарт түзүп берген. Мындай көрүнүш тилдик өздөштүрүүнүн мыйзамдарына каршы келет. Анткени бир тилден экинчи бир тилге сөздөр, сөз айкаштары тыбыштык жактан өзгөрүүгө дуушарланып, ыңгайлашып кирүүсү керек. Ошондо гана алардын башка тилден киргендигинин жиги билинбестен, сөздөрдүн тыбыштык турпаттары алар кирген тилдердин фонетикалык мыйзамдарына ылайык өзгөрөт да, сөздүн чыныгы маанисинде, тилдик өздөштүрүү процесси ишке ашат. Буга мисал иретинде революцияга чейин кыргыз тилине орус тилинен же орус тили аркылуу башка тилдерден өздөштүрүлгөн айрым сөздөрдөн төмөндөгүдөй катарын келтирүүгө болот: **билет-белет, козырь-көзүр, табак-тамеки, церковь-чиркөө, купец-көпөс, фонарь-панар, форма-борум, газета-гезит, жаркое-жаркөп, миска-мискей, шапка-шапке, директор-директир, манифест-мунапыс** ж.б.. Аталган сөздөр кыргыз тилине тыбыштык жактан ыңгайлашып киргендиктен, кулакка өөн угулбай кыргыз тилинин төл лексикасына мүнөздүү сөздөрдөй кабылданып, түрдүү стилдик чөйрөлөрдө активдүү колдонулуп жүрөт. Мындан тышкары кабыл алынган сөздөрдө кыргыз тилине мүнөздүү болгон басым системасынын бузулушу, т.а., аларда орус тилиндегидей жылма басымдын сакталып калуусу да кыргыз тилинин кыртышына «эрип, сиңбеген» сөздөрдүн катмарынын жаралуусун шарттаган фактор катары каралуусу керек. Ошону менен эле бирге орус тилинен же ал аркылуу башка тилдерден кирген сөздөрдө үндөштүк мыйзамы, протеза (сөз башында эки үнсүз катар келсе, алардын алдына бир үндүүнүн кошулуп айтылышы), эпитеза (сөз ортосунда эки үнсүз катар келсе, алардын ортосуна бир үндүүнүн кошулуп айтылышы) эпентеза (сөз аягында эки үнсүз катар келсе, алардан кийин бир үндүүнүн кошулуп айтылышы) өңдүү кыргыз тилинин, жогоруда саналып өткөн бир катар фонетикалык мыйзамдары да бузулган. Мыйзамдардын бузулушу менен биздин тилдик аң-сезимибиз да бурмаланып-бузулуп, кабыл алынган сөздөрдү орус тилиндегидей айтып, кыргыз тилинин фонетикалык мыйзамдарын кабыл албоо, жээрүү психологиябызга жедеп сиңип

бүткөн [3]. Графикалык, фонологиялык, транслитерациялык котормо [1] өндүү тилдин лексикасынын баюусунун натыйжалуу жолдорунан ажырап калганбыз.

Бүгүнкү күндө айрым окумуштуулар тарабынан кыргыз тилине мүнөздүү эмес деп табылган ц, щ, е, ю, я, ё, ь, ы сыяктуу тамгаларды кыргыз алфавитинен алып салуу демилгеси көтөрүлгөндө, «Бальзак», «Стендаль», «самолёт» деген өндүү сөздөрдү кантип жазабыз деген аргументтерди айтып, алфавитти реформалоо демилгесин кабыл албай жаткандыгыбыз да тилдик аң-сезимибиздин биротоло бузулуп-бурмаланып, коомубуздун басымдуу бөлүгү жаңы нерседен чочуп, жаа бою качкан жаныбардын денгээлиндеги инстинкке негизделген «аргументинди укпайм, уккум да келбейт, көнүп калган нерсеге тийбегиле, өзгөртүүнүн эч кандай зарылдыгы жок» деген принцип менен жашап калгандыгынан кабар берет. Эгерде мындай абал сактала берсе, орус тилинен кирген, кыргыз тилинин фонетикалык мыйзамдарына баш ийбеген сөздөрдүн ургаалдуу агымына кыргыз тили канчага чейин туруштук берет? Анткени чет тилдеринен кирген сөздөрдүн баарын которуп жетишүү дээрлик мүмкүн эмес. Соңку мезгилдерде кыргыз тилине которулган **группа - тайпа, грудное отделение - көкүрөк оорулар бөлүмү, давальческое сырьё - иштетип алма чийки зат, дань - алым, даренное имущество – белек мүлк, даровой труд - тегин эмгек, детская - балакана, няня - бакмачы, детясли - бешикүй, директива - буйрукчул көрсөтмө, дислокация – жайгаштыруу, дискриминация - кодулоо, доклад – баяндама, докладная записка - баяндама кат, финансовый кризис - каржы каатчылыгы, должность – кызмат орду, меню - аштизм, брусчатка – таманташ, сфетофор - жол чырак** ж.б. өндүү толуп жаткан сөздөрдүн колдонулуу жыштыгы артып, тилибизге сиңип кеткен деле жери жок.

Орус тилине түрк тилдеринен болжол менен он эки миңге жакын сөз киргендиги илимий адабияттар-

да айтылып жүрөт. Ошол сөздөрдүн баары орус тилинин фонетикалык мыйзамдарына ылайык өздөштүрүлүп кабыл алынган. Айталы, кыргыз тилинде «бүркүт» деген сөз бар экен деп орустар «ү» тамгасын орус алфавитине кийрип алган жери жок да. «Бүркүттү» «беркүт», «комузду» «камуз», «кымызды» «кумыс» деп өз тилине ылайыктап айта беришет. Мындай өзгөчөлүк бардык дүйнөлүк тилдерге мүнөздүү универсалдуу көрүнүш экендиги да белгилүү. Демек, бүгүн колдонулуп жаткан кыргыз алфавитин жети өлчөп бир кескендей реформалоо керек. Андан соң кыргыз тилине башка тилдерден сөздөрдү өздөштүрүп кабыл алуу принциптерин иштеп чыгуу зарылчылыгы өзүнөн өзү келип чыгат. Албетте, кыргыз алфавитин реформалоо ийгиликтүү ишке ашкан күндө дагы коомдо нааразычылыктар болбой койбойт. Себеби адамдын көнүп калган адаттарынан арылуусу, жаңы нерсени кабылдоосу, көнүп кетүүсү түмөн түйшүктү, узак мезгилди талап кылат. Бирок биздин алдыбызда, салыштырып айтканда, мамлекеттин чек арасын аттаган кишиден анын паспортун талап кылган өндүү эле, эне тилибиздин орус тилинен же ал аркылуу башка тилдерден кирген сөздөрдүн фонетикалык, графикалык, акцентологиялык, семантикалык жактан адаптацияланып кирүүсүн камсыз кылган, учурунда улутка каршы жүргүзүлгөн саясаттын кесепетинен, кертилген, кемиген «чектерин» калыбына келтирүү тарыхый вазипасы тургандыгын унутпашыбыз керек.

Адабияттар:

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение. - М., 2011.
2. Кайдаров А.Т. Кириллицу меняем на латиницу? // Азия. 1993. - №11.
3. Кенжебаев Д.О. Котормонун илимий-теориялык неиздери. - Б., 2014.
4. Мусаев С.Ж. Чырмалышкан тагдырлар. - Б., 2017.
5. Трубецкой Н.С. Основы фонологии. - М., 1960.